

Piotr PAWLAK

WYZWANIA DLA OBYWATELI
SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Sprawozdanie z VII Międzynarodowej Konferencji ETHICOMP 2004
na temat społecznego i etycznego wpływu technologii
informacyjno-komunikacyjnej
Uniwersytet Egejski, Syros, 14-16 IV 2004

W dniach 14-16 kwietnia 2004 roku, na malowniczej greckiej wyspie Syros położonej w archipelagu Cykladów, odbyła się międzynarodowa konferencja ETHICOMP 2004. Była to już siódma z cyklu konferencji ETHICOMP, poświęconych społecznym i etycznym konsekwencjom rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnej. Poprzednie konferencje z tego cyklu odbyły się w Wielkiej Brytanii (1995), Hiszpanii (1996), Holandii (1998), we Włoszech (1999), w Polsce (2001) oraz w Portugalii (2002).

W zeszłorocznej konferencji uczestniczyło około stu sześćdziesięciu prelegentów z kilkunastu krajów świata. Jej gospodarzem był Uniwersytet Egejski oraz Wydział Zarządzania Nauką i Technologia Ateńskiego Uniwersytetu Ekonomii i Biznesu, przy współpracy: Centrum Komputerowej i Społecznej Odpowiedzialności (CCSR) Uniwersytetu De Montfort w Wielkiej Brytanii, Centrum Badań nad Komputeryzacją i Społecznością na Uniwersytecie Stanowym Południowego Connecticut w USA oraz Instytutu Badawczego Etyki Projektowania Programów Komputerowych na Uniwersytecie Stanowym Tennessee w USA.

Temat konferencji sformułowano jako „Challenges for the Citizen of the Information Society” [Wyzwania dla obywateli społeczeństwa informacyjnego]. U podstaw takiego sformułowania tematu leżało przeświadczenie – powszechnie zresztą podzielane – że technologie informacyjno-komunikacyjne (ang. Information and Communication Technologies – ICT) mają głębokie społeczne konsekwencje. Stwarzają wielkie możliwości, a zarazem niosą ze sobą pewne ryzyko dla jednostek, organizacji, a nawet dla całych społeczeństw. Gwałtowny wzrost i rozprzestrzenianie się owych technologii oraz nowego medium – Internetu – doprowadziły do znacznych i stosunkowo szybkich zmian w szeroko rozumianych interakcjach między poszczególnymi ludźmi, między organizacjami, instytucjami, rządami. Celem konferencji było zaprezentowanie i przeanalizowanie społeczno-etycznych skutków rozwoju i wykorzystywania ICT oraz ich wpływu na poszczególne jednostki: na konsumentów, sprzedawców, obywateli.

Przedstawione referaty dotyczyły trzech obszarów rozważań. Pierwszy z nich obejmował zagadnienia związane z funkcjonowaniem społeczeństwa in-

formacyjnego: kwestię ustanowienia odpowiednich rozwiązań prawnych towarzyszących postępowi technicznemu (zarówno w regionalnym, jak i globalnym zakresie), ochronę praw jednostki, wyzwania, przed jakimi stają rządy podczas wprowadzania w życie innowacji technicznych oraz zapewniania stosownych regulacji prawnych, wchłanianie innowacji przez zróżnicowane kulturowo społeczności oraz ochronę prywatności i danych osobistych. Drugi obszar zainteresowań stanowiły zagadnienia związane ze społecznym oraz etycznym aspektem oddziaływania nowych technologii na konsumentów i odbiorców w społeczeństwie informacyjnym. Podnoszono takie kwestie, jak: dystrybucja technologii, etyka wirtualnych społeczności, społeczne i etyczne aspekty rozpowszechniania się nowych metod propagandy. Trzecim obszarem rozważań były zagadnienia etyczne dotyczące pracowników, pracodawców i szeroko pojętego wachlarza osób zarządzających. W obszar ten wpisują się takie problemy, jak: dystrybucja dóbr, rozwój społeczny, stosunki społeczne, ochrona prywatności w miejscu pracy, rozwój zawodowy, odpowiedzialność twórców i użytkowników systemów operacyjnych i oprogramowania, zarządzanie wiedzą oraz edukacja na odległość.

Prezentacje odbywały się w czterech równoległych blokach, których podział – być może ze względu na różnorodność przedstawianych zagadnień – nie miał charakteru tematycznego¹.

Referat otwierający konferencję wygłoszony został przez prof. Terrella Warda Bynuma z Uniwersytetu Stanowego Południowego Connecticut i nosił tytuł „Ethical Challenges to Citizens of «the Automatic Age»: Norbert Wiener on the Information Society” [Etyczne wyzwania dla obywateli w „wieku zautomatyzowanym”: Norbert Wiener o społeczeństwie informacyjnym]. Profesor Bynum nawiązał do myśli tworzącego w latach czterdziestych i pięćdziesiątych dwudziestego wieku Norberta Wienera, który już w tamtych czasach w swojej wizji społeczeństwa przyszłości przewidział zjawiska związane z ICT oraz społeczne i etyczne konsekwencje rozwoju i upowszechnienia tych technologii. Wiener uważał komunikację między jednostkami i społecznościami za niezwykle istotny i niezbędny w społecznościach demokratycznych element ludzkiego życia i przyrównywał jej rolę w społeczeństwie do cementu spajającego ze sobą cegły. Wiener, podobnie jak Arystoteles, rozumiał człowieka jako istotę społeczną, która potrafi w pełni wykorzystać drzemiący w niej potencjał między innymi dzięki aktywnemu uczestnictwu w komunikacji. Przybliżając zgromadzonym myśl Wienera, profesor Bynum przedstawił sformułowane przez niego trzy wielkie zasady sprawiedliwości oraz jego teorię „automatycznej fabryki”, poruszając jednocześnie temat współczesnych problemów etyki w miejscu pracy.

---

national Conference – ETHICOMP 2004, red. T. W. Bynum, N. Pouloudi, S. Rogerson, Th. Spyrou, University of the Aegean, Syros 2004. Wszystkie cytaty zamieszczone w niniejszym sprawozdaniu pochodzą z tej publikacji. Tłumaczenie wszystkich przytaczanych fragmentów – P. P.

---

¹ Niniejsze sprawozdanie zawiera omówienie jedynie wybranych referatów. Teksty wszystkich wystąpień można odnaleźć w publikacji: *Challenges for the Citizen of the Information Society. Proceedings of the Seventh Inter-*

W swym wystąpieniu zatytułowanym „Privacy Policies Online: Some Reflections and Conclusions from a Continuing Investigation” [Strategie ochrony prywatności w sieci: kilka refleksji i wniosków płynących z aktualnych badań] dr Steve McRobb i prof. Simon Rogerson z Uniwersytetu De Montfort poruszyli problem ochrony prywatności w sieci. O wadze problemu świadczy fakt, że obawa przed naruszeniem osobistej prywatności jest uważana za jeden z głównych czynników powstrzymujących przedsiębiorców przed rozwijaniem działalności i prowadzeniem transakcji za pośrednictwem sieci, a być może nawet za najważniejszy działający tutaj czynnik. Referat ten był w zasadzie raportem z wyników będącego w toku realizacji długoterminowego projektu badawczego, dotyczącego polityki ochrony prywatności (jej założeń, organizacji, przejrzystości i stylu) prowadzonej przez poszczególne organizacje i firmy na administrowanych przez nie stronach internetowych. Badania prowadzone na grupie stu trzynastu stron internetowych różnych przedsiębiorstw rozpoczęły się we wrześniu 2000 roku, a więc jeszcze przed tragicznymi wydarzeniami z 11 września 2001 roku oraz przed wprowadzeniem *Dyrektywy Prywatności Unii Europejskiej*. Ich pierwsze wyniki wypadły pozytywnie, stając się ważnym przyczynkiem do dalszej dyskusji na temat natury i roli zaufania w kontaktach handlowych prowadzonych za pośrednictwem sieci. Druga faza badań rozpoczęła się w roku 2002 na tej samej próbie. Jej przedmiotem były przede wszystkim pytania o zmiany, jakie zaszły w kwestii ochrony prywatności w sieci w ciągu dwóch lat. Pierwsze wyniki dowodzą, że organizacje włożyły

wielki wysiłek w poprawę swojej polityki prywatności, co z kolei pozwala optymistycznie spojrzeć na przyszłość rozwoju handlu w Internecie. Trzecia faza badań rozpoczęła się w roku 2004.

O etycznych problemach wyboru procesu rozwoju oprogramowania mówił prof. Donald Gotterbarn z Uniwersytetu Stanowego Wschodniego Tennessee (USA) w referacie „Software Process Ethics: How Much Does that Process Cost?” [Etyka procesu oprogramowania: Ile kosztuje taki proces?]. Autor zdefiniował główne modele procesów i ich rolę w rozwoju oprogramowania, podkreślając, że chociaż wybór modelu procesu oprogramowania uznawany jest powszechnie za decyzję o charakterze czysto technicznym, to jednak jest to decyzja, przy podejmowaniu której etyka powinna odgrywać znacznie większą rolę niż dotychczas.

Dr David S. Horner z Uniwersytetu w Brighton (Wielka Brytania) w wystąpieniu „Nanoethics: Fact, Fiction and Forecasting” [Nanoetyka²: fakty, fikcje i prognozy] mówił z kolei o przewidywaniu konsekwencji stosowania nowych technologii. Jego zdaniem dokładne ich przewidywanie jest w znacznym stopniu daremne, ponieważ działanie oparte na braku doświadczenia jest z gruntu nieracjonalne, a posługiwanie się niejasnymi prognozami jako pomocą w podejmowaniu decyzji, niesie ze sobą błąd futuryzmu. Referat doktora Hornera był próbą przybliżenia dylematów

² Nanoetyka – namysł etycznofilozoficzny nad stosowaniem technologii umożliwiających tworzenie materiałów i struktur (urządzeń) o nanometrowych wymiarach. Nanometr to jedna miliardowa część metra (gr. nanos – karzeł). Nanotechnologia znajduje się dopiero w sferze projektu (przyp. red.).

etycznej kontroli nowych technologii oraz omówieniem problemów ograniczających efektywność przewidywań. Autor postuluje także, aby jako pomocy i przewodnika w działaniach, używać wiedzy o przeszłości.

O przedsięwzięciach mających na celu przygotowanie studentów do życia w społeczeństwie informacyjnym mówił dr Peter Madsen z Uniwersytetu Carnegie Mellon (USA) w wystąpieniu zatytułowanym „Teaching Digital Fluency and Computer Responsibility” [Nauczanie cyfrowej sprawności i odpowiedzialnego posługiwania się komputerem]. „Digital Fluency” [Cyfrowa sprawność] to tytuł projektu przygotowywanego przez Pracownię Komputerową Uniwersytetu Carnegie Mellon, łączącego zagadnienia z dziedziny etyki komputerowej z fachowym wykorzystywaniem komputera. Referat był prezentacją tego przedsięwzięcia. Głównym celem projektu jest uświadomienie studentom, jaka odpowiedzialność spoczywa na obywatelach społeczeństwa informacyjnego. Madsen przybliżył projekt na przykładzie problemu plagiatu popełnianego z wykorzystaniem Internetu.

Referat zaprezentowany przez prof. Krystynę Górniak-Kocikowską z Uniwersytetu Stanowego Południowego Connecticut nosił tytuł „Something Old, Something New? What If They Clash? An Individual Facing the Challenge of Misguiding Guidance” [Coś starego, coś nowego? A jeśli kolidują one z sobą? Jednostka wobec wyzwania błędnego przewodnictwa]. Prelegentka przedstawiła technologię informacyjno-komunikacyjną jako mieszankę dwóch procesów – z jednej strony procesu będącego odpowiedzią technologii i nauki na konkretne zapotrzebowanie, a z dru-

giej – procesu samorzutnego rozwoju technologii, bez jasno określonego zapotrzebowania. Procesy te, a zwłaszcza proces drugiego typu, wywierają znaczny wpływ na pewne aspekty życia człowieka, stając się powodem konfliktów i wprowadzając konieczność dokonywania wyboru. Prelegentka przytoczyła dwa przykłady takich konfliktów. Pierwszy rozgrywa się między takimi wartościami, jak kwestia równego traktowania oraz równego dostępu do instytucji, a faktem że osoby o inteligencji matematyczno-logicznej są w świecie zdominowanym przez technologię informacyjno-komunikacyjną niewątpliwie uprzywilejowane w stosunku do innych. Drugi rodzaj konfliktu dotyczy wymagań związanych z użytkowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnej i wychowania. Proces socjalizacji w mniejszym lub większym stopniu siłą rzeczy wpaja członkowi danej społeczności określone wzorce zachowań i wartości (a wśród nich poczucie narodowości, wysokiej wartości rodzimego języka czy tradycji kulturowej), technologia informacyjno-komunikacyjna wymaga natomiast znajomości języka angielskiego i ma niewątpliwie charakter globalny, ponadkulturowy. Profesor Górniak-Kocikowska wskazywała na potrzebę stworzenia spójnej i adekwatnej teorii mogącej wspomóc proces socjalizacji pod kątem przygotowania jednostki do życia w globalnym społeczeństwie informacyjnym.

O „ciemnej stronie” zarządzania wiedzą mówili w swoim referacie prof. Frank Land, mgr Sevasti-Melissa Nolas i mgr Urooj Amjad z London School of Economics and Political Science (Wielka Brytania). Ich referat zatytułowany był: „Knowledge Management: The

Darker Side of KM” [Zarządzanie wiedzą: ciemniejsza strona zarządzania wiedzą]. Zarządzanie wiedzą – istotne narzędzie na drodze do osiągnięcia sukcesu w konkurencyjnym świecie globalnej gospodarki – poszerza możliwości rywalizacji, wzbogacając przy tym umiejętności wszystkich mogących zaangażować się w ten proces. Ma ono jednak swoją „ciemną stronę”, może bowiem być narzędziem manipulacji w celu osiągnięcia partykularnych korzyści. Namysł nad zarządzaniem wiedzą często i przede wszystkim czyniony jest z punktu widzenia użytkownika tej wiedzy, o wiele mniej natomiast mówi się o motywacjach kierujących postępowaniem dostawcy tej wiedzy. Nie wolno zapominać, że informacja była i jest źródłem władzy. Pragnienie władzy i polityka są często źródłem manipulacji wiedzą. Celem prelegentów było naświetlenie faktu, że zarządzanie wiedzą ma wyraźny wymiar etyczny.

Referaty na konferencję zgłosiło siedem osób z Polski. Warto przypomnieć, że na pierwszej z cyklu konferencji ETHICOMP, która odbyła się w roku 1995 w Wielkiej Brytanii, obecnych było tylko dwóch badaczy z naszego kraju, a zatem jesteśmy świadkami wzrastającego zainteresowania problematyką etyki technologii informacyjnej wśród polskich myślicieli.

O etyce w społeczeństwie informacyjnym mówił w referacie zatytułowanym „Ethics of Information Societies” [Etyka społeczeństw informacyjnych] dr Wojciech Jerzy Bober z Uniwersytetu Warszawskiego. Prelegent zwracał uwagę na nowe niepokoje spowodowane gwałtownym rozwojem technologii, na przykład na obawę o przyszłość naszej moralności i kulturowego dziedzictwa,

a nawet na tak dalece katastroficzne wizje, jak perspektywa destrukcji całego świata. Przedstawił także wyzwania dla etycznych teorii i moralności stwarzane przez komputeryzację. Zadaniem, które sobie postawił, była analiza owych przypuszczeń dotyczących przyszłości oraz dyskusja na temat przypuszczalnej transformacji współczesnej etyki wskutek wdrażania i wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnej.

Prof. Andrzej Kocikowski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu przedstawił niezwykle interesujący referat zatytułowany „Operation «Open Source» – A Challenge for Governments and Citizens of the Information Society” [Operacja „Otwarte Źródło” – wyzwanie dla rządów i obywateli społeczeństwa informacyjnego], w którym odwołał się do idei, iż oprogramowanie powinno powstawać i być rozpowszechniane jako otwarte i łatwo modyfikowalny kod, do którego dostęp jest powszechny i bezpłatny, co umożliwi łatwą ingerencję nieograniczonej liczbie użytkowników w celu jego rozbudowy czy też sprawdzenia pod kątem poprawności. Prelegent przedstawił jasną argumentację, pokazując, dlaczego używanie i rozpowszechnianie oprogramowania typu „Open Source” jest bardziej opłacalne i dalekowzroczne niż wykorzystywanie oprogramowania proponowanego przez monopolistyczne korporacje nastawione na zysk. W związku z tym pojawia się postulat finansowania programów tego typu, zarówno przez rządy poszczególnych krajów (prelegent skupił się w swoich rozważaniach na państwach obszaru Unii Europejskiej), jak też przez instytucje unijne, takie jak Parlament Europejski.

Odczyt Mikołaja Kocikowskiego, studenta Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zatytułowany „The Practice And the Potential Of Electronic Voting” [Praktyka i możliwości elektronicznego głosowania], dotyczył zaangażowania nowych technologii elektronicznych w proces wyborczy. Prezentacja składała się z dwóch części. W pierwszej prelegent przeanalizował praktykę omawianego zagadnienia, czyli już istniejące próby wykorzystywania elektronicznych systemów głosowania w różnych krajach. Druga część wystąpienia była kontynuacją tematu poruszonego przez autora na Światowym Kongresie Filozofii w Istambule w sierpniu 2003 roku i zawierała ciekawą – i jak się wydaje możliwą do wykorzystania w przyszłości – ideę, a mianowicie propozycję wyposażenia wyborcy w możliwość kontroli nad poparciem udzielanym wybieranemu kandydatowi. Dzięki wykorzystaniu techniki elektronicznej wyborca w trakcie kadencji zwycięskiego kandydata byłby w stanie kontrolować los swojego poparcia dla niego, wyrażonego głosem wyborczym.

Mój referat, zatytułowany „The Direction of Evolution of «the Political Culture» in Times of Violent Expansion of Informative Techniques” [Kierunek ewolucji „kultury politycznej” w czasach gwałtownej ekspansji technik informatycznych], dotyczył szeroko rozumianego pośredniego i bezpośredniego wpływu Internetu na kulturę polityczną. Na podstawie kilku przykładów aktywności społeczno-politycznej (jak na przykład proces wyborczy, działalność różnego rodzaju organizacji, grup i ruchów społecznych) oraz działalności instytucji państwowych i mediów podjąłem próbę przybliżenia „prospołecznego” charakteru Internetu: jego wyraźnego wkładu

w umacnianie demokracji poprzez pozytywny wpływ na zaangażowanie polityczne obywateli oraz na usprawnienie działalności instytucji państwowych.

O potrzebie wzorców etycznego zachowania w obszarze stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnej mówił dr Stanisław Szejko z Politechniki Gdańskiej w referacie „Patterns of Ethical Behaviour and Decision Making” [Wzorce zachowań etycznych i podejmowania decyzji]. Etyka komputerowa związana jest z decyzjami i zachowaniami użytkowników komputerów, programistów, administratorów, a także wykładowców i studentów. Wszyscy oni powinni postępować w oparciu o politykę etycznego zachowania, która kształtowałaby podejmowane przez nich decyzje i działania. Referat doktora Szejki był propozycją wzbogacenia procesu projektowania programu komputerowego o rozwiązania etyczne.

Mgr Łukasz Knasiecki z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zgłosił referat zatytułowany „Compressed Civilization” [Skompresowana cywilizacja], a dr Janusz Wielki z Politechniki Opolskiej referat „Social and Ethical Implications of Virtualization of the Business Environment in the Music Sector” [Społeczne i etyczne implikacje wirtualizacji otoczenia biznesu w sektorze muzycznym]. Niestety, wymienieni prelegenci nie mogli być obecni na konferencji; streszczenie ich referatów można jednak znaleźć na stronie internetowej ETHICOMP³.

³ Zob. <http://www.ccsr.cse.dmu.ac.uk/conferences/ethicomp/ethicomp2004/abstracts/-89.html>; <http://www.ccsr.cse.dmu.ac.uk/conferences/ethicomp/ethicomp2004/abstracts/69.html>.

Poruszane na konferencji problemy miały w większości wymiar globalny, ponadpaństwowy i ponadnarodowy – taki jest bowiem charakter technologii informacyjno-komunikacyjnej. Niemniej jednak duża liczba prelegentów, pochodzących z różnych krajów, w sposób naturalny owocowała zwróceniem uwagi także na niektóre problemy lokalne. Zagadnienia będące treścią referatów wypełniały szeroko pojętą dziedzinę, jaką jest etyka informatyczna. Dyscyplina ta wciąż jest mało znana polskiemu odbiorcy. Rosnące zainteresowanie nią wśród rodzimych badaczy, odzwierciedlające się między innymi coraz liczniejszym ich udziałem w konferencjach ETHICOMP, należy uznać za fakt pozytywny.

Konferencja niewątpliwie należała do udanych, także i dlatego, że referatom towarzyszyły burzliwe, ale rzeczowe dyskusje. Nawet piękno greckiej wyspy i słoneczna pogoda nie spowodowały spadku frekwencji podczas poszczególnych sesji. Wydaje się, że główny problem, który poruszono, a mianowicie wyzwania, przed jakimi stają obywatele społeczeństwa informacyjnego, został podczas konferencji wyczerpująco przedstawiony⁴.

---

⁴ Stronę konferencji można odnaleźć w Internecie: <http://www.ccsr.cse.dmu.ac.uk/conferences/ethicomp/ethicomp2004/>. Zob. też stronę Centrum Komputerowej i Społecznej Odpowiedzialności (CCSR) Uniwersytetu De Montfort: <http://www.ccsr.cse.dmu.ac.uk/>.